

Een vergelijking van Ringvangst- en Trektelgegevens van de Rietgors in de Grootte Peel.

Boena van Noorden, Fons Aelberts en Carlo van Seggelen

Dit artikel wordt eveneens gepubliceerd in het blad Limburgse Vogels. Limburgse Vogels verschijnt viermaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg. Contactadres en abonnementen: Ernest van Asseldonk, Aldrinstraat 16, 6071 BG Boukoul-Swalmen.

Sinds 1987 worden er in het nationaal park i.o. de Grootte Peel in het najaar onder gestandaardiseerde condities vogels gevangen en van een ring voorzien. Een van de doelstellingen van dit onderzoek is inzicht te krijgen in de lokale doortrekpatronen van een aantal moerasbewonende zangvogelsoorten. Een ander doel van het ringwerk in de Grootte Peel is het registreren van veranderingen in de populatieomvang. De vraag die zich voordoet is of de waargenomen patronen een reële weergave zijn van het werkelijke verloop van de najaarstrek of van de aantalveranderingen in de populatie. Deze vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden omdat de waargenomen patronen niet alleen door de twee te registreren factoren beïnvloed worden. Zo kunnen ook de weersomstandigheden, de terreinomstandigheden en de ervarenheid van de verschillende tellers zowel de vogeltrek als de registratie ervan beïnvloeden. Een tipje van de sluier kan wellicht opgelicht worden dankzij de sedert 1988 verzamelde gegevens van de zichtbare trek over de Grootte Peel. In dit artikel zullen de op twee verschillende manieren verzamelde trekgegevens van de Rietgors (*Emberiza schoeniclus*) worden vergeleken om een antwoord op de gestelde vraag te vinden.

Methodie

Het vangen

Met behulp van een vaste mistnetopstelling, bestaande uit twee netten van 3 meter hoogte en een lengte van respectievelijk 9 en 24 meter, werden de Rietgorzen gevangen. Naast Rietgorzen werden er op de vangplaats in de periode 1987 t/m 1991 vooral nachttrekkers gevangen die met behulp van zang, voortgebracht door een geluidsinstallatie,

gelokt werden. Vanaf ongeveer 3 uur voor zonsopgang werd de zang van de Witgesterde Blauwborst, de Rietzanger, de Zwartkop, de Braamsluiper en de Kleine Karekiet afgespeeld. De zang van de Rietgors werd dus niet ten gehore gebracht. Waarschijnlijk reageert de Rietgors wel op deze interspecifieke geluiden.

Dit kan ondermeer afgeleid worden uit het onderzoek van Herremans (1990). Tijdens het vangen, vanaf een uur voor zonsopgang, bleef de geluidsinstallatie aan staan. Rond tien uur 's ochtends werd het vangen gestaakt. De netten werden ongeveer om de 25 minuten netten gecontroleerd. De gevangen vogels werden direct aan het net gedetermineerd, van een ring voorzien en in vrijheid gesteld. Eerder in het najaar gevangen Rietgorzen die werden teruggevangen zijn wel genoteerd, maar niet opgenomen in de overzichten; elk gevangen individu wordt dus slechts eenmaal meegeteld. Van de Rietgorzen werd voor zover mogelijk het geslacht en de leeftijd bepaald. Voor meer details omtrent de gehanteerde vangmethode wordt verwezen naar Aelberts & van Noorden (1990). De vanglokatie is gelegen in een drassig deel van de Groote Peel aan de rand van een ca 30 ha groot rietveld. De netten worden geflankeerd door wilgen- en berkenstruweel van ca 1 tot 3 meter hoogte. Het net van 9 meter grenst aan een zijde direct aan het Riet zonder dat er zich struweel tussen net en Riet bevindt. De bodem is spaarzaam begroeid met Pitrus en Pijpestrootje.

Het trektellen

Het materiaal van de najaarstrektellingen van de periode 1988 t/m 1991 is verzameld met behulp van de door de L.W.V.T. (1985) beschreven methode. Vanaf een half uur voor zonsopgang werden per kwartier alle overtrekkende Rietgorzen geteld en van de vogels die zich binnen een straal van 100 meter van de teller(s) bevonden werd ook de vliegrichting genoteerd. De tellingen besloegen minimaal de vroege ochtend (eerste 2,5 uur) en vaak tot in de middag voortduurde. In de overzichten wordt al het verzamelde materiaal gebruikt. De tellokatie bevindt zich midden in een open vergrast heideveld. Struikheide en Pijpestrootje bepalen in hoge mate het beeld van de vegetatie. Het gebied wordt in het zomer-

halfjaar begraasd met ca. 400 schapen. De tellokatie bevindt zich op 4 km ten oost-noord-oosten van de vangplaats.

Bewerking van de gegevens

De vangstgegevens en de trekstelgegevens zijn gerelateerd aan de tijdsduur waarin er gevangen respectievelijk geteld is. Bij het vangen komt dit neer op het aantal gevangen Rietgorzen per vangdag en ten aanzien van het trekstellen op het aantal waargenomen vogels per geteld uur. Het najaar is verdeeld in een 14 tal decades. Voor elke decade is het geregistreerde vang- respectievelijk telresultaat weergegeven. De gegevens van alle jaren zijn samengevoegd omdat pas na 5 tot 15 jaar trekstellen, afhankelijk van de soort, een goed gemiddelde patroon uitgekristalliseerd is (Gatter, 1991).

Bovendien gaat het om relatief geringe aantallen en is er niet iedere dag gevangen. In tabel 1 is per decade en per najaar weergegeven hoeveel dagen er gevangen en hoeveel uren er geteld is. Om het seizoenpatroon in de vang- en telgegevens vergelijkbaar te maken zijn deze gegevens omgezet in relatieve gegevens. Hiervoor is het totaal aantal gevangen Rietgorzen per vangdag voor alle decades tezamen op 100 % gesteld. Dit is eveneens gebeurd met het totaal aantal getelde Rietgorzen per geteld uur voor alle decades.

Tabel 1: Overzicht van het aantal vangdagen en getelde uren per decade per najaar.

Decade	Periode	aantal vangdagen					tot	aantal teluren					tot
		'87	'88	'89	'90	'91		'88	'89	'90	'91		
1	15-07/24-07	0	2	2	1	1	6	0	0	0	0	0	0
2	25-07/03-08	1	3	3	3	2	12	0	0	0	0	0	0
3	04-08/13-08	3	2	3	2	3	13	0	0	3	6	9	
4	14-08/23-08	3	2	2	1	3	11	0	20	0	3	23	
5	24-08/02-09	1	2	1	4	4	12	13	10	21	16	60	
6	03-09/12-09	1	3	3	2	2	11	0	18	4	23	45	
7	13-09/22-09	2	0	1	1	2	6	5	32	17	30	84	
8	23-09/02-10	1	2	2	1	0	6	17	15	20	10	62	
9	03-10/12-10	2	0	1	0	3	6	20	17	59	62	158	
10	13-10/22-10	3	4	2	2	1	12	17	47	44	50	158	
11	23-10/01-11	2	1	1	1	1	6	32	23	31	60	146	
12	02-11/11-11	0	1	1	1	0	4	17	36	20	8	81	
13	12-11/21-11	0	0	0	0	0	0	3	0	0	6	9	
14	22-11/01-12	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3	6	
Totaal		19	22	22	19	22	104	124	221	219	277	841	

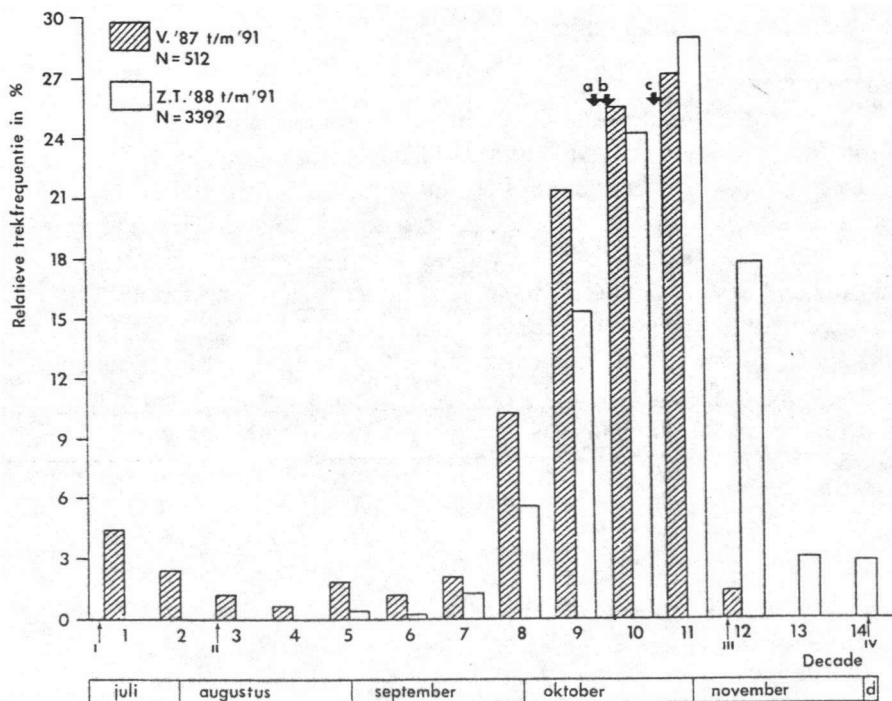
Resultaten en discussie

Het aantalsverloop in het najaar

Uit de toename van de vangsten in de loop van het najaar (figuur 1) blijkt dat er Rietgorzen van elders de Groote Peel bezoeken. Hieronder zitten zeker ook echte trekkers, hetgeen afgeleid kan worden uit de gedane ringvangsten van een vogel afkomstig uit Noord-Duitsland en Noorwegen. Dus zeker een deel van het waargenomen patroon wordt veroorzaakt door trekkende Rietgorzen. In zoverre is het verantwoord om beide soorten gegevens met elkaar te vergelijken.

In figuur 1 is het gemiddelde trekpatroon van de Rietgors op basis van zowel vangst- als trekgegevens weergegeven. In grote lijnen zijn de doortrekverlopen overeenkomstig. Dit is in overeenstemming met de bevindingen van Schekkerman (1986) die voor overtrekkende en gevangen Rietgorzen op een vinkenbaan een synchroon doortrekverloop vaststelde. Hylbom (1951) stelde voor twee soorten (Geelgors en Witte Kwikstaart) eveneens een grote overeenkomst tussen de patronen van zichtbare trek en vangstgegevens vast. Dit ondanks het feit dat de methodieken niet optimaal gestandaardiseerd waren en de uitwerking van de gegevens niet optimaal was (vergelijking van absolute aantallen).

Voor beide patronen geldt dat de najaarstrek vrij geleidelijk vanaf half september op gang komt om in decade 11 (23/10 - 1/11) het hoogtepunt te bereiken. Hierna neemt de trek op basis van de vangstgegevens zeer abrupt af, terwijl uit de telgegevens een geleidelijkere afname volgt. Dit verschil in afloop wordt waarschijnlijk grotendeels veroorzaakt door het te vroeg stoppen met vangen. Het waargenomen patroon op basis van de trektellingen komt overeen met elders in Nederland waargenomen patronen (van Leeuwen et al., 1985, Ganzvles et al. 1985 en Lensink & Kwak, 1985). Lensink & Kwak (1985) vermelden bovendien dat in juli en augustus trekkende Rietgorzen waarschijnlijk betrekking hebben op dispersie van lokale broedvogels.

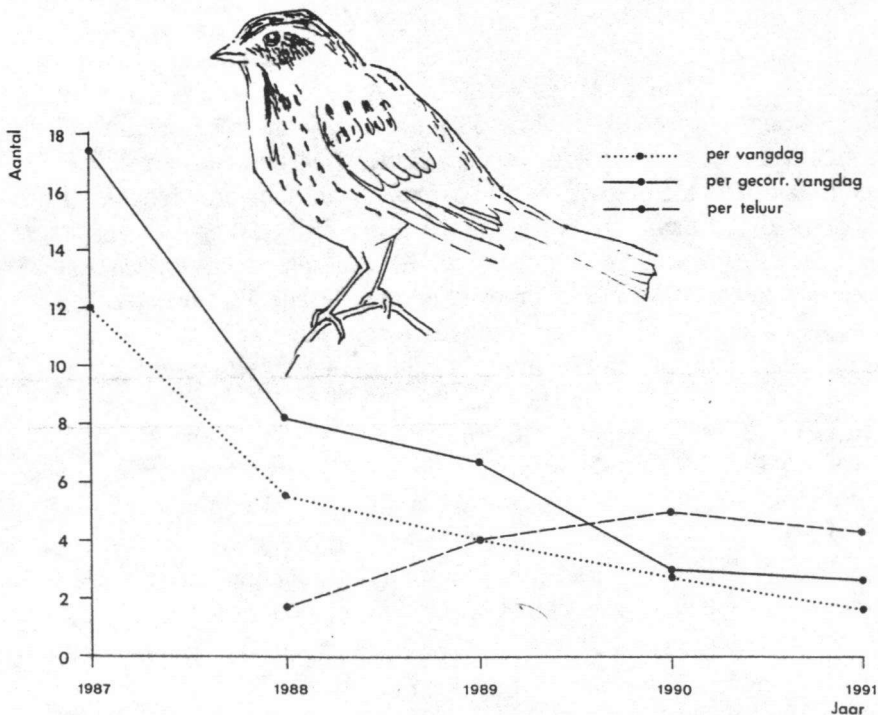
Figuur 1: Het najaars-trekpatroon van de Rietgors in de Groote Peel gebaseerd op vangst- en trektelgegevens uit de periode 1987 t/m 1991.

De mediane doortrekdatum gebaseerd op de trektelgegevens wordt later (23 oktober) bereikt dan die gebaseerd op de vangstgegevens (14 oktober). Dit verschil is waarschijnlijk terug te voeren op methodologische oorzaken. Vanaf half juli wordt gestart met het vangen van de Rietgors in een tijd dat de zichtbare najaarstrek nog niet op gang gekomen is. De zichtbare trek begint in de Groote Peel pas in decade 5 (24 aug. - 2 sep.) (figuur 1). Het gaat bij de gevangen vogels in de eerste 4 decades waarschijnlijk om broedvogels uit de Groote Peel of uit de omgeving hiervan. Een deel van deze 'ruis' is weg te filteren door de mediaan pas te berekenen vanaf decade 5, waardoor de mediane doortrekdatum één dag opschuift (15 oktober).

Van de zes terugvangsten binnen hetzelfde jaar bleken er twee betrekking te hebben op vogels die voor decade 5 geringd waren en werden teruggevangen na decade 5. Dit wijst erop dat lokale vogels die blijven hangen ook meegeteld kunnen worden als trekker. Als de vogels niet teruggevangen worden kan hiervoor ten aanzien van de berekening van de mediaan niet gecorrigeerd worden. Gatter (1991) signaleert dit probleem van beïnvloeding van de doortrekmediaan door broedvogels in het vanggebied met name bij de Rietgors. Verder blijkt dat er te vroeg in het seizoen gestopt is met het vangen. Het zou beter zijn geweest als er vaker (en later) in decade 12 en eventueel in decade 13 gevangen zou zijn. Zou dit zijn gebeurd dan zou een betrouwbaarder beeld van het aflopen van de najaarstrek zijn verkregen. Indien de afloop van het trekbeeld voor beide methodes hetzelfde zou zijn, dan verschuift de mediaan van vangstgegevens sterk in de richting van die van de trektelegegevens. Het feit dat de vangsten in decade 12 reeds sterk afnemen, doet echter vermoeden dat verlengen van de vangperiode niet echt veel zoden aan de dijk zal zetten. Misschien hebben laat in het seizoen doortrekkende vogels meer haast en zijn zij minder geneigd om wat langere tussenstops te maken, waardoor de vangkansen sterk afnemen. Vergelijking met de doortrekmedianen (op basis van trektelegegevens) elders in Zuid-Nederland leert dat de mediaan van de Groote Peel iets later bereikt wordt. Zo vonden van Leeuwen et al. (1985) over de periode 1978 t/m 1982 een mediaan voor Beek (Limburg) van 20 oktober. Ganzevles et. al. (1985) geven voor de periode 1978/83 een mediaan van 17 oktober. Deze verschillen zijn echter niet echt groot te noemen.

Het verloop van de trekintensiteit per seizoen

In figuur 2 is de trekintensiteit op basis van de vangst- en de trektelegegevens voor respectievelijk de periode 1987/91 en 1988/91 weergegeven. Het is opvallend dat beide methodieken een min of meer tegengesteld beeld laten zien. De vangsten zijn afgenomen terwijl het aantal waargenomen Rietgorzen is toegenomen.

Figuur 2: De vangst- en trektelesultaten van de Rietgors in de Grote Peel gedurende de periode 1987 t/m 1991, uitgedrukt in het aantal gevangen vogels per vangdag en het aantal getelde vogels per teluur.

Deze toename wordt vooral veroorzaakt door het verschil tussen 1988 en 1989 en is mogelijk te wijten aan een methodologische oorzaak. In 1988 is namelijk veel minder (124 uur tegenover 220 uur in 1989, 219 uur in 1990 en 274 uur in 1991) geteld. Hierdoor zou 1988 wat lager kunnen zijn uitgevallen.

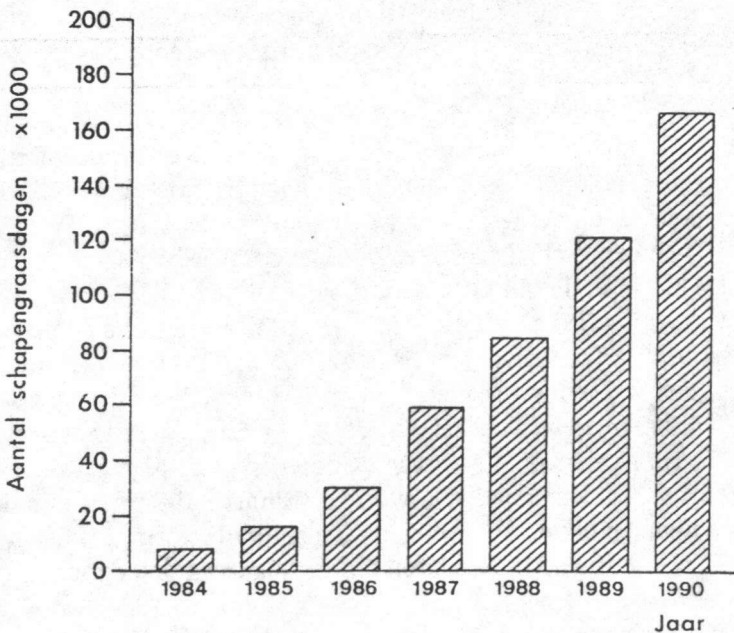
Zeker wanneer de teluren in de hoofdtrek periode van de Rietgors zijn uitgevoerd en er vooral met goed weer is geteld. Dit in ogenschouw genomen kan men concluderen dat de trekintensiteit op basis van de trektelgegevens min of meer gelijk gebleven is.

Duidelijk is dat het aantal gevangen Rietgorzen is afgenomen. De oorzaak hiervan kan in twee richtingen gezocht worden. De ene richting heeft betrekking op een verandering in vangmethodiek en of -omstandigheden. De andere richting gaat uit van een werkelijke afname van het aantal Rietgorzen dat de vangplaats aan doet. De eerste richting kan vrijwel uitgesloten worden omdat gedurende de gehele periode er niets veranderd is aan de vangmethode. Verder wordt de vegetatiestructuur op en in de directe omgeving van de vangplaats zo veel mogelijk constant gehouden.

Waarschijnlijk moeten we de oorzaak zoeken in de tweede richting. Men zou kunnen veronderstellen dat het aandeel broedvogels in de vangsten drastisch zou zijn afgenomen door achteruitgang van het broedvogelbestand. Ongeveer een derde deel van de Grootte Peel (Astense Peel) is vanaf 1988 op een gestandaardiseerde wijze op broedvogels onderzocht. Hieruit blijkt dat in dit deel van de Grootte Peel de stand van de Rietgors niet veranderd is. Gedurende deze periode 1988 - 1991 bedroeg hier het aantal territoria achtereenvolgens; 44, 42, 42 en 43. Deze veronderstelling klopt dus waarschijnlijk niet. Een andere mogelijkheid is dat de hoeveelheid beschikbaar voedsel is afgenomen. In de herfst schakelen Rietgorzen voor een groot deel over van dierlijk naar plantaardig voedsel, waarbij vooral zaden gegeten worden (Blumel, 1982). Er zijn duidelijke aanwijzingen dat de hoeveelheid voedsel in de vorm van het zaad van het Pijpestrootje de laatste jaren ten gevolge van de begrazing in het gebied sterk is afgenomen.

Hierdoor is het vanggebied in het najaar waarschijnlijk niet meer zo aantrekkelijk voor pleisterende Rietgorzen. Sedert 1984 toen de begrazing met schapen als beheersinstrument in de Grootte Peel geïntroduceerd werd, wordt de begrazing van de Grootte Peel jaarlijks nog geïntensiveerd (figuur 3) (van Beek, 1990).

In 1990 werd ongeveer 60 % van het begraasbare (droge) Pijpestrootje in de Groote Peel begraasd. Deze begrazing vindt met name op de drogere delen plaats waar de dichtheid aan Pijpestrootje het hoogst is. Ten gevolge van de begrazing komt het Pijpestrootje niet tot bloei en vindt er dus geen zaadzetting plaats. De droogte van de afgelopen drie zomers heeft waarschijnlijk niet geleid tot een afname van het voedselaanbod. Deze aanname is gebaseerd op het feit dat de vangsten van de Rietgors op de 12 km afstand van de Groote Peel gelegen Strabrechtse Heide de laatste jaren niet zijn afgenomen (schr. med. T. Bussers, 1991).

Figuur 3: Het verloop van de begrazingsdruk door schapen in de Groote Peel gedurende de periode 1984 - 1990 (naar van Beek, 1990).

Conclusies

Het is ten aanzien van de Rietgors voor wat betreft de Groote Peel goed mogelijk om met behulp van zowel trekstelgegevens als met gegevens afkomstig van gevangen vogels het doortrekkpatroon voor het najaar te bepalen. Het afleiden van populatieschommelingen van de Rietgors op grond van de jaarlijkse vangsten op een vangplaats is onbetrouwbaar. Wij pleiten er dan ook voor om te komen tot een landelijk netwerk van vangplaatsen waar eveneens onder gestandaardiseerde omstandigheden wordt gevangen. Ten aanzien van het waarnemen van de zichtbare trek bestaat reeds een dergelijk netwerk in de vorm van de Landelijke Werkgroep Vogeltrekten (LWVT) onder auspiciën van de vereniging SO-VON. Vergelijking van gegevens verkregen met behulp van trekellingen en ringvangsten voegt een geheel nieuwe dimensie toe aan het vogelonderzoek.

Het feit dat de afname van de herfstpopulatie van de Rietgors in de Groote Peel mogelijk veroorzaakt wordt door de uitgevoerde natuurbeheersmaatregelen baart zorgen. Het is heel goed mogelijk dat meerdere organismen in de Groote Peel die een ecologische relatie hebben met het Pijpestrootje lijden onder het zich als maar uitbreidende begrazingsbeheer. In de recente literatuur duikt in de vorm van de zeldzame dagvlinder het Spiegeldikkopje een dergelijk voorbeeld op van een ander organisme dat bedreigt wordt of gaat worden door het intensieve begrazingsbeheer in de Groote Peel (Raemakers & van der Made, 1991). De tijd van bezinning is nu meer dan ooit aangebroken !

Dankwoord

Wij zijn een woord van dank verschuldigd aan Piet van Tilburg en John Vereijken, die een groot deel van de trekstelgegevens verzamelde. Jan-Erik Kikkert stelde gegevens van de Strabrechtse Heide beschikbaar. Jan van Loon stond voor dag en dauw klaar om de gevangen vogels uit de netten te bevrijden en Ran Schols attendeerde ons op interessante literatuur en voorzag het manuscript van commentaar.

Literatuur

- Aelberts F. & B. van Noorden 1990. Vangstresultaten van nachttrekkers in de Groote Peel tijdens de najaren van 1987 tot en met 1989.
- Beek van G.H.T., 1990. Nationaal Park i.o. De Groote Peel, Begrazingsplan 1991 - 2000. De Wassum, Venlo. 36 p.
- Blumel H., 1982. Die Rohrammer. Neue Brehm-Bucherei, Wittenberg Lutherstadt. 72 p.
- CBS & SOVON, 1986. Handleiding BSP Bijzondere Soorten Project. 37 p. Voorburg/Arnhem. 73 p.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhist. Genootschap Limburg. Maatstricht. 224 p.
- Gatter W., 1991. Bewertung und Vergleichbarkeit von Medianwerten des Wegzugs am Beispiel Randecker Maar-Programm. Die Vogelwarte 36: 19-34.
- Herremans M., 1990. Can night migrants use interspecific song recognition to assess habitat? Le Gerfaut 80: 141-148.
- Hylbom R., 1951. Migration period of some Passerines revealed by daily ringing at Ottenby. Proc. X Int. Orn. Congr. Uppsala 1950: 310-316.
- L.W.V.T., 1985. Handleiding Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWVT); Tellen van zichtbare landtrek. Rapport LWVT, SOVON en SBB.
- Leeuwen G. van, L. Linnartz en R. Schols. Najaarstrek over Vrouwenbos - Beek in de jaren 1978 t/m 1982. Geleen. Rapport Staatsbosbeheer. 134 p.
- Lensink R. & R. Kwak, 1985. Vogeltrek over Arnhem in 1983 met een samenvatting over de periode 1981-83 en methodieken voor het bewerken van telmateriaal. Deel II. Arnhem 182 p.
- Raemakers I.P. & J.G. van der Made, 1991. Het Spiegeldikkopje habitat en beheer. De Levende Natuur 92: 117-122.
- Schekkerman H., 1986. Over herkomst en trek van bij Castricum geringde Rietgorzen. De Graspieper 6: 110-115.
- Seggelen C. van, P. van Tilburg & J. Vereijken, 1989. Broedvogelinventarisatie van de Astense Peel 1988. VWG de Peel Asten/Someren. 51 p.
- Seggelen C. van & P. van Tilburg. 1990. Broedvogelinventarisatie van de Astense Peel 1989. VWG de Peel Asten/Someren. 107 p.
- Seggelen C. van, 1991. Broedvogelinventarisatie van de Astense Peel 1990. VWG de Peel Asten/Someren. 27 p.
- SOVON, 1985. Broedvogel-monitoringproject (BMP) handleiding. Arnhem. 73 p.
- Bcena van Noorden, Maassingel 144, 5751 VS Deurne.
- Fons Aelberts, Heesakkerweg 43, 5721 KN Asten.
- Carlo van Seggelen, Nieuwendijk 101, 5712 EL Someren-Eind.